

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้ง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ขึ้น โดยมีแนวคิดที่สำคัญคือ เป็น ศูนย์ศึกษา และ พัฒนา (Research & Development) และนำผลการศึกษาที่ประสบผลสำเร็จมาเป็น ตัวอย่างแห่งความสำเร็จ ในลักษณะ พิพิธภัณฑสถานชาติที่มีชีวิต สำหรับให้ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงานจากการปฏิบัติจริง เป็นตัวอย่างของการบริหารงานแบบบูรณาการในลักษณะ **รวมศูนย์** ในการประสานความร่วมมือร่วมใจกันของหน่วยงานราชการในการทำงานเพื่อบริการประชาชน และเป็น “ระบบการบริการเบ็ดเสร็จที่จุดเดียว” ที่ประชาชนสามารถเข้ามาเรียนรู้และขอรับบริการได้ในที่แห่งเดียวกัน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จัดตั้งขึ้นจำนวน 6 แห่ง ในทุกภูมิภาคของประเทศซึ่งมีลักษณะ สภาพปัญหาที่แตกต่างกัน จึงมีเนื้องานที่เห็นเป็นรูปธรรมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมด้วย ศูนย์ศึกษาเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชนในพื้นที่ได้อย่าง สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ โดยมีรูปแบบ การกิจ สอดคล้องกับสภาพปัญหา ศักยภาพ และความต้องการของพื้นที่ ดังนี้

- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา : การกิจหลัก คือการศึกษา การปรับปรุงและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ที่เสื่อมโทรมให้สามารถกลับมาใช้ทำการเกษตรได้ เป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในเรื่อง ป่าหาย น้ำแห้ง ดินเลว ก็พัฒนาได้
- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา : การกิจหลัก คือ การศึกษา วิจัย พัฒนาสภาพดินเปรี้ยวที่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรไม่ได้ให้สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้อีกเป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในเรื่องป่าพุ่มเสื่อมโทรม สะสมดินเปรี้ยว แกล้งดินอย่างเดียวยังพัฒนาได้อย่างยั่งยืน
- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี : การกิจหลัก คือ เพื่อศึกษา วิจัย ทดลอง และสาธิตการพัฒนา อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งในลักษณะบูรณาการ เป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในเรื่อง การพัฒนาจากยอดเขาสู่ท้องทะเล
- ศูนย์ศึกษาพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร : การกิจหลัก คือการพัฒนาระบบชลประทาน พัฒนาระบบการปลูกพืชเศรษฐกิจ การศึกษาระบบนิเวศวิทยาของป่า การปรับปรุงบำรุง

ดิน พัฒนาและส่งเสริมด้านปศุสัตว์และด้านการประมง เป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในเรื่อง **สร้างน้ำ เพิ่มป่า พัฒนาชีวิตที่พอเพียง**

- **ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่** : ภารกิจหลัก คือ การศึกษาทดลอง แสวงหารูปแบบในการพัฒนาพื้นที่บริเวณต้นน้ำลำธารของภาคเหนือ เพื่อเป็นต้นแบบ ในการพัฒนาลุ่มน้ำอื่นๆ ในภูมิภาค โดยใช้ระบบชลประทานเข้าเสริม เป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในเรื่อง **ต้นทางเป็นป่า ไม้ ปลายทางเป็นประมง ระหว่างทางเป็นเกษตรกรรม**

- **ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี** ภารกิจหลัก คือ เพื่อฟื้นฟูด้านป่าไม้เนกประสงค์ ศึกษารูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมที่เหมาะสมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และปลูก ป่าโดยให้ราษฎรที่บุกรุกที่โดยมิชอบ เข้าร่วมในกิจกรรมของโครงการเพื่อร่วมพัฒนา อนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรอย่างถูกต้องและเกื้อกูลกันระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นตัวอย่างแห่งความสำเร็จในเรื่อง **ฟื้นดินคืนป่า เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต**

ศูนย์ศึกษาฯ ทั้ง 6 แห่ง นอกจากจะดำเนินการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังได้ขยายผลการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จไปยังหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งจากภาครัฐ เอกชน ประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการขยายผลการพัฒนา และใช้ประโยชน์จากศูนย์ศึกษาฯ ให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้เสริมสร้างศักยภาพศูนย์เรียนรู้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเป็นเครือข่ายภาคประชาชนที่ประสบความสำเร็จจากการขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จำนวน 111 แห่ง เพื่อเป็นแหล่งองค์ความรู้ และเป็นแบบอย่างให้บุคคลทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้อย่างกว้างขวาง

ในภาพรวมที่ผ่านมการดำเนินงาน ของศูนย์ศึกษาฯ มีความสอดคล้องกับแนวพระราชดำริและนโยบายต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จเกิดประโยชน์กับประชาชนเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการประเมินผล การดำเนินงานตามแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ เมื่อปี พ.ศ. 2559 โดยสำนักงานคณะกรรมการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) พบว่า เกษตรกรร้อยละ 43.3 มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมาก และเกษตรกรร้อยละ 50.5 มีความเป็นอยู่ที่ขึ้นพอสมควร โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีเป็นเงิน 216,821.98 บาท และมีรายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีเป็นเงิน 146,306.98 บาท ทั้งนี้ส่วนใหญ่มีรายได้พอเพียงกับรายจ่ายและมีเงินออมในครัวเรือน นอกจากนี้งานขยายผลของศูนย์ศึกษาฯ ยังช่วยให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศและ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ศูนย์ศึกษาฯ มีแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการของแต่ละศูนย์เป็นเครื่องมือชี้้นำการดำเนินงานให้สอดคล้องกับพระราชดำริและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน โดยมีจุดเน้นที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ที่ศูนย์ตั้งอยู่ และบังเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างเป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การดำเนินงานในภาพรวมของศูนย์ศึกษาฯ ยังคงมีความจำเป็นต้องมีเครื่องมือชี้้นำการดำเนินงานเพื่อพัฒนางานศึกษา ทดลอง วิจัย ส่งเสริมขยาย

ผลสำเร็จไปสู่ประชาชน ตลอดจนกำกับดูแลให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติมีความถูกต้อง ครบถ้วนและสมบูรณ์จนเกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดียิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องงานศึกษา ทดลอง วิจัย งานขยายผล และงานบริหารจัดการ

สำนักงาน กปร. ในฐานะหน่วยงานกลางในการประสานการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และเป็นหน่วยงานหลักในองค์กรบริหารศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงมีบทบาทสำคัญในการจัดทำแผนแม่บทศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริฉบับรวมนี้ เพื่อกำกับให้การบริหารจัดการศูนย์ศึกษาฯ ทั้ง 6 แห่งเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ และมุ่งประโยชน์แก่ประชาชนส่วนรวม เกิดผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมและสามารถวัดผลการดำเนินงานได้อย่างชัดเจน โดยเริ่มตั้งแต่แผนแม่บทศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. 2555-2559 ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาฯ เป็นไปอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สำนักงาน กปร. จึงได้จัดทำ **แผนแม่บทศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. 2560-2564** ขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายในการกำหนดทิศทางให้ศูนย์ศึกษาฯ ไปสู่การทำหน้าที่เป็น **แหล่งองค์ความรู้แนวพระราชดำริ ขยายผลสู่ประชาชนอย่างยั่งยืน บนพื้นฐานการบริหารจัดการที่ดี นำไปสู่วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง** ต่อไป

2. วัตถุประสงค์

เพื่อจัดทำแผนแม่บทศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. 2560-2564 สำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานให้สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ นโยบาย และความต้องการของประชาชนในพื้นที่

3. กรอบแนวคิดการดำเนินงาน

3.1 หลักการทรงงานและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

3.2 พระราชดำริเกี่ยวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

3.3 พระราชดำริเกี่ยวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

3.4 แผนยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พ.ศ. 2557 - 2560

3.5 ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3.6 การวิเคราะห์สถานการณ์ของโลกและของประเทศ

3.7 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)

- 3.8 การขับเคลื่อนประเทศไทยของรัฐบาล
- 3.9 ประเด็นนโยบายของประธานกรรมการบริหารโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- 3.10 ข้อเสนอแนะของประธานคณะกรรมการวิชาการโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และรองประธานคณะกรรมการบริหารโครงการศูนย์ศึกษาฯ
- 3.11 มติที่ประชุมคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- 3.12 นโยบายของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

4. ขอบเขตการดำเนินงาน

ดำเนินการจัดทำแผนแม่บทศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในภาพรวม ครอบคลุม 3 ด้าน คือ

- 1) ด้านการศึกษา ทดลอง วิจัย และพัฒนา
- 2) ด้านการขยายผลการพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้
- 3) ด้านการบริหารจัดการองค์กร

5. โครงสร้างการบริหารโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีการดำเนินงานแบบบูรณาการ โดยลักษณะโครงสร้างองค์กรดังนี้

- 1. คณะกรรมการบริหารโครงการศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดย มี นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี เป็นประธาน มีปลัดกระทรวงที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ และมีรองเลขาธิการ กปร. เป็นเลขานุการ
- 2. คณะอนุกรรมการวิชาการโครงการศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดย มี นายพลากร สุวรรณรัฐ องคมนตรี เป็นประธาน มีผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาวิชาต่างๆ เป็นอนุกรรมการ และมีผู้อำนวยการสำนักศึกษาและขยายผลการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ สำนักงาน กปร. เป็นเลขานุการ
- 3. คณะอนุกรรมการจัดทำแนวทางด้านการบริหารจัดการโครงการศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมีนายพลากร สุวรรณรัฐ องคมนตรี เป็นประธาน มีอธิบดีกรมที่เกี่ยวข้องเป็นอนุกรรมการ และมีที่ปรึกษาฯ สำนักงาน กปร. เป็นเลขานุการ

4. คณะอนุกรรมการ วางแผนและติดตามประเมินผล โครงการศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมีเลขาธิการ กปร. เป็นประธาน มีผู้แทนที่เกี่ยวข้องเป็นอนุกรรมการ และมีที่ปรึกษาฯ สำนักงาน กปร. เป็นเลขานุการ

5. คณะอนุกรรมการการดำเนินงานโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดที่ศูนย์ตั้งอยู่เป็นประธาน มี ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เป็นอนุกรรมการ และมีผู้อำนวยการศูนย์ศึกษา การพัฒนาฯ เป็นเลขานุการ

การดำเนินงาน ของศูนย์ศึกษาฯ ในระยะที่ผ่านมา มีแผนแม่บทเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน กำกับดูแล และติดตามประเมินผล แต่เนื่องจากแผนแม่บทฉบับ พ.ศ. 2555 – 2559 ของทุกศูนย์ศึกษาฯ ได้สิ้นสุดลง สำนักงาน กปร. จึงได้จัดทำแผนแม่บท โดยได้แต่งตั้งคณะทำงานจัดทำแผนแม่บทโครงการศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2560 – 2564 ขึ้น เพื่อยกร่างแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ ในภาพรวมระยะเวลา 5 ปีต่อจากนี้

6. ขั้นตอนการจัดทำแผนแม่บทศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ขั้นตอนที่ 1 สำนักงาน กปร. ประสาน ประชุมหารือร่วมกับศูนย์ศึกษาฯ เพื่อรับทราบกรอบแนวคิด ขอบเขต วิธีการและตกลงร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 2 สำนักงาน กปร. ประเมินผลแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2555 – 2559 เพื่อประเมินผลสำเร็จที่ผ่านมา ปัญหาอุปสรรค เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการกำหนด กรอบแนวคิดในการจัดทำแผน แม่บท และวางกลยุทธ์การพัฒนา

ขั้นตอนที่ 3 สำนักงาน กปร. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2560 – 2564 เพื่อพิจารณากรอบแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ ในภาพรวม โดยการมีส่วนร่วมของคณะทำงานจัดทำแผนแม่บท และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วมแสดงความเห็น

ขั้นตอนที่ 4 สำนักงาน กปร. นำเสนอแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2560 – 2564 ต่อ คณะอนุกรรมการวางแผนและติดตามประเมินผลโครงการศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมีเลขาธิการ กปร. เป็นประธาน เพื่อพิจารณาให้ความเห็นและข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนที่ 5 ศูนย์ศึกษาฯ นำกรอบแผนแม่บท ศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2560 - 2564 และผลจากการประเมินผลแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2555 -2559 ไปจัดทำตัวชี้วัดตามบริบทของภูมิสังคม

ขั้นตอนที่ 6 ศูนย์ศึกษาฯ นำเสนอตัวชี้วัดที่จัดทำตามแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2560 – 2564 ต่อประธานคณะอนุกรรมการดำเนินงาน โครงการศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ผู้ว่าราชการจังหวัด) เพื่อพิจารณาเห็นชอบ

ขั้นตอนที่ 7 สำนักงาน กปร. นำเสนอแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2560 – 2564 ต่อคณะกรรมการบริหาร
โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมีนายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี เป็นประธาน
เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบและประกาศใช้แผนแม่บท

ขั้นตอนที่ 8 ศูนย์ศึกษาฯ จัดทำแผนปฏิบัติการ โดยใช้กลยุทธ์ตามกรอบแผนแม่บทศูนย์ศึกษาฯ พ.ศ. 2560
– 2564 ในการดำเนินงาน